

ЗМІСТ

ВСТУП.....

РОЗДІЛ І. ДИПЛОМАТИЧНА СЛУЖБА. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

1.1.Поняття дипломатичного права. Органи зовнішніх відносин держав....

1.2.Основні принципи дипломатичної служби. Завдання дипломатичної служби.....

РОЗДІЛ ІІ. ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ДЕРЖАВ, ЇХ ФУНКЦІЇ

2.1.Юридичні підстави встановлення дипломатичних відносин.....

2.2.Порядок призначення глави та членів дипломатичного представництва..

2.3.Персонал дипломатичного представництва.....

ВИСНОВКИ.....

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

ВСТУП

Дипломатичне право – одна з найдавніших галузей права. Її основи були закладені ще на початку людської цивілізації, але розквіт припав на етап формування централізованих держав як основних суб'єктів міжнародного права.

Дипломатичне право – один із головних інструментів реалізації зовнішньої політики держави. Залежно від існуючих міжнародних відносин змінювалися форми, методи і характер прояву: від застосування сили та заповнення прогалин у міжнародно-правовому регулюванні, нерівноправних відносин між високорозвиненими і слабо-розвиненими державами до принципів мирного розв'язання спорів, поваги, суверенної рівності й незалежності держав, відмови від застосування сили, широкого використання дипломатичних методів.

Сьогодні зросла не лише спрямованість зовнішньої політики держав, але й складність міжнародних проблем, що вимагають безпосередньої участі в дипломатичному процесі глав держав, глав урядів і міністрів закордонних справ. Сучасна дипломатія потребує належної міжнародно-правової регламентації, яка б враховувала інтереси всіх держав, незалежно від їх економічного, військового і політичного потенціалу та місця в системі міжнародного співтовариства.

Актуальність дослідження: Починаючи з проголошення незалежності, наша країна переживає глибокі та кардинальні зміни в суспільному житті, законодавстві та урядуванні. Одною з головних ланок урядової структури в Україні є розбудова та удосконалення дипломатичної служби, оскільки дипломатія є дуже важливою складовою кожної сучасної розвиненої держави, якою прагне стати і Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за темою статті свідчить про те, що в більшості робіт вітчизняних науковців (Б. Гуменюк, Д. Табачник, А. Камінський, В. Попов) хоча і висвітлено певні аспекти

розвитку сучасної дипломатичної служби України в рамках державної служби та її зовнішньополітичної діяльності з огляду на розвиток глобалізаційних процесів, які справедливо вважаються головною тенденцією сучасності, однак не знайшли поки що місця серед наукових розробок за вказаною тематикою.

Проголошення незалежності України та змін у глобальному геополітичному становищі на початку 90-х рр. XX ст., подолання біполярності міжнародних відносин створили позитивні умови для виведення дипломатії України на новий рівень. Зараз наша країна стає на європейський шлях розвитку і залежно від того, чи встановить вона якісні дипломатичні відносини із світовим співтовариством, буде визначена її подальша роль серед рівноправних суб'єктів міжнародних відносин.

Актуальність даної роботи визначається перш за все кардинальними змінами в дипломатичній службі України, а також важливістю дослідження зовнішньополітичної діяльності та стратегії сучасної України.

Дуже значною проблемою є захист інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також захист громадян нашої держави, які перебувають за кордоном.

Також на актуальність моєї роботи впливає фактор недостатності інформації та недостатнього опрацювання даної теми, тому що існує проблема знаходження та доступу до великої кількості документів, пов'язаних з роботою та функціонуванням дипломатичної служби в Україні, оскільки деякі матеріали перебувають в закритому доступі.

Об'єкт дослідження – дипломатичні представництва. Предмет дослідження – особливості становлення та шляхи розвитку дипломатичної служби у праві зовнішніх відносин.

Мета роботи – за допомогою опрацьованого матеріалу на дану тему проаналізувати дипломатичні представництва у праві зовнішніх відносин

як складової частини державної служби та формулювання перспектив її розвитку.

Відповідно до даної мети в роботі поставлені наступні завдання:

1. Розкрити поняття та принципи дипломатичної служби.
2. Проаналізувати структуру дипломатичної служби та методи її роботи.
3. Визначити, з яких елементів складається система органів дипломатичної служби.

РОЗДІЛ І. ДИПЛОМАТИЧНА СЛУЖБА. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

1.1. Поняття дипломатичного права. Органи зовнішніх відносин держав

Слово "дипломат" походить від старогрецького "diploma", що означало "лист", "документ" (зокрема, вживаючи сучасну термінологію, такі поняття, як посвідчення, інструкція, вірчі грамоти).

Історія походження цього терміну пояснюється тим, що в Стародавній Греції послы, яких скеровували для ведення переговорів, отримували відповідні інструкції, грамоти, що засвідчували їх повноваження. Ці документи, дощечки, що склалися вдвоє, вручали посадовій особі міста, яка відала дипломатичними справами. Їх називали "diploma". Звідси й виник термін "дипломатія".

Хоча при цьому варто зазначити, що на практиці термін "дипломатія" стали вживати пізніше — на початку XVII ст. Наприклад, в Англії перший випадок вживання поняття "дипломатія" належить до 1645 р. Однак через деякий час цей термін, отримавши широке застосування у міжнародних відносинах, втрачає первинне значення і набуває нового змісту.

На зміст поняття "дипломатія" впливають три значення, які, будучи разом узятими, в основному розкривають усі найважливіші аспекти цього терміну.

У першому, основному, значенні "дипломатія" виступає як офіційна діяльність державних органів з компетенцією у сфері міжнародних відносин, що є головними дипломатичними представниками, які реалізують зовнішню функцію держави зі встановлення і підтримки міжнародних відносин між державами, забезпечують охорону прав та інтересів держави, її юридичних і фізичних осіб за кордоном.

У другому значенні, "дипломатія" — це сукупність науково обґрунтованих засобів і методів, а також мистецтво досягнення мети держави у сфері зовнішньої політики, встановлення і підтримання

відносин між державами і, особливо, ведення переговорів та укладання договорів.

У третьому значенні термін "дипломатія" охоплює певну категорію кваліфікованих осіб (дипломатична та консульська служба), а також відповідний організаційний апарат (Міністерство закордонних справ, постійні і тимчасові (*ad hoc*) дипломатичні місії), які реалізують мету і завдання зовнішньої політики держави та утворюють окрему державну службу, що є складовою частиною апарату органів центральної виконавчої влади.

Право зовнішніх зносин є галуззю сучасного загального міжнародного права, що складається із системи юридичних норм, які регулюють становище і діяльність суб'єктів міжнародного права у здійсненні їхніх зовнішніх зносин відповідно до основних принципів міжнародного права.

Дипломатичне право – це окрема галузь міжнародного права, яка регулює дипломатичні та консульські відносини. Дипломатичне право регулює офіційну діяльність суб'єктів міжнародного права у сфері зовнішніх зносин, зокрема форми представництва держав за кордоном, форми ведення переговорів, підготовку і створення дипломатичних актів тощо.

Слід наголосити, що нерідко норми права зовнішніх зносин, встановивши основу регулювання у будь-яких питаннях, прямо відсилають до внутрішньодержавних законів і правил. Такий, зокрема, порядок звільнення державою перебування від митних зборів тих предметів, що надходять через кордон на адресу дипломатичних представництв.

Ст. 36 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. вимагає від держави перебування прийняття саме таких законів і правил, що дозволяють ввозити призначені для дипломатичних представництв предмети і звільняють їх від усіх митних зборів. Наприклад, ст. 19 Закону

України "Про єдиний митний тариф" від 5 лютого 1992 р. містить саме цю норму.

Таке переплетення двох засад правового регулювання — національного законодавства і міжнародно-правових норм — відображає особливості правової організації сфери зовнішніх зносин.

Різноманітність суб'єктів міжнародного права все більш ускладнює проблеми, що пов'язані з дипломатичними відносинами. При цьому головне завдання зводиться до того, щоб погодити принцип територіального суверенітету з вимогами міжнародних відносин. Тим самим підтверджується не реалістичність будь-яких концепцій абсолютного суверенітету.

Результатом міжнародного співробітництва у галузі дипломатичного і консульського права стало прийняття конвенцій, які в сукупності утворюють систему міжнародно-правових норм, що регулюють цей вид суспільних відносин. Зазначимо їх, це такі, як:

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р.;
2. Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р.;
3. Конвенція про спеціальні місії 1969 р.;
4. Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру 1975 р.

1.2. Основні принципи дипломатичної служби. Завдання дипломатичної служби

Дипломатична служба є невід'ємною частиною державної служби України, проте має унікальну галузеву специфіку. Вона пов'язана з ротацією дипломатичних кадрів, їх періодичним переміщенням у рамках системи міністерства закордонних справ, відрядженням на роботу з центрального апарату до закордонних представництв, особливим характером служби за кордоном, коли на дипломатичного службовця поширюються норми не лише українського законодавства, але і міжнародного права.

У цьому контексті набуває актуальності проблема приведення чинного законодавства, що регулює зовнішню політику України до світових стандартів і вироблення механізмів реалізації цього завдання.

Саме дипломатична служба багато в чому зумовлює успішність вирішення зовнішньополітичних завдань, що стоять перед державою. Особливо якщо її розвиток не відстає, а йде в ногу зі становленням України як демократичної держави. Це, з одного боку, значення ефективності, професіоналізму, компетентності дипломатичних інститутів та їх співробітників, що об'єктивно зростає в переломні моменти історії держави, коли змінюються його правова база та соціально-політична сутність.

З іншого боку, зміни в управлінні, організації, формах і методах діяльності дипломатичних структур обумовлені відомою модифікацією системи міжнародних відносин, глобалізацією та інтернаціоналізацією міжнародних проблем, посиленням впливом на дипломатичний процес нових інформаційних технологій, підвищенням багатосторонньої дипломатичної діяльності відповідних інститутів.

Вплив усіх цих чинників ставить на порядок денний завдання зміцнення наукових основ дипломатії та дипломатичної служби, виділення

цієї проблематики та, відповідно, розробки детальнішого законодавчого регулювання дипломатичної служби [5, с.137]. Відносини, що виникають у зв'язку з проходженням дипломатичної служби, регулюються Конституцією України, законами України "Про дипломатичну службу України", "Про державну службу", Кодексом законів про працю України, Консульським статутом України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них, а також чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особливості дипломатичної служби від специфічних прав і гарантій до особливих обов'язків, вимог та обмежень, що поширюються на дипломатичних службовців, викладено в Законі України "Про дипломатичну службу України". Закон визначає основні поняття, завдання та функції, встановлює порядок організації дипломатичної служби, дає чітку класифікацію посад дипломатичної служби, формулює кваліфікаційні вимоги до дипломатичних працівників, закріплює основи правового положення дипломатичного службовця, особливо обмеження, пов'язані з дипломатичною службою.

Дипломатія, а саме сфера її міжнародних відносини – суттєво відрізняється від усіх інших сфер громадського життя [1]. Служба у структурах зовнішньополітичного відомства країни – це особливий вид професійної службової діяльності, причому, один з найскладніших, відповідальніших і цікавіших видів, що забезпечує вирішення державних стратегічних завдань, які дозволяють у повному обсязі розкрити багатосторонню людську індивідуальність.

У цілому систему дипломатичної служби України вже сформовано, але на цьому етапі йде складний, суперечливий процес її вдосконалення, якому притаманні елементи та риси попередньої структури дипломатичної служби, невідповідні новим відносинам, що складаються в економіці

України. Отже, нові підходи, пошуки шляхів раціональної моделі організації дипломатичної служби вимагають наукового передбачення та прогнозування. Усі ці питання об'єктивно вимагають усебічного вивчення історії, досвіду, традицій української дипломатичної служби. Крім того, слід зазначити, що сучасна теорія служби у структурі зовнішньополітичного відомства може ґрунтуватися та розвиватися, передусім на історичному досвіді України. Дипломатична служба є одним з найважливіших елементів державної влади та державного управління. Високий професіоналізм – її найважливіша відмінна риса.

Не випадково дипломатів, працівників дипломатичної служби завжди відрізняли широка ерудиція, організованість, культура, вміння ефективно використовувати новітні інформаційні технології, глибоке розуміння історії свого народу. Повною мірою це стосується служби в апараті зовнішньополітичного відомства. У Законі України “Про дипломатичну службу України” зазначено, що дипломатична служба України – це професійна діяльність громадян України, спрямована на практичну реалізацію зовнішньої політики України, захист національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном.

Дипломатична служба функціонально вирішує окрім політичних завдань безліч завдань адміністративно управлінського характеру щодо професійного забезпечення вискоєфективного функціонування зовнішньополітичного відомства України.

Вона включає в себе інформаційно-аналітичну, організаційно управлінську та кадрову роботу, правове, протокольне, документаційне, адміністративно-технічне, фінансово-економічне забезпечення зовнішньополітичних структур. Дипломатична служба здійснюється виключно на державному рівні в рамках повноважень спеціального органу державної влади – Міністерства закордонних справ України. Слід

підкреслити, що дипломатична служба та дипломатія мають різні поняття, особливості та відмінності [3].

Дипломатія – це організаційно-політичний інструмент реалізації зовнішньополітичного курсу держави, сукупність засобів і методів досягнення зовнішньополітичних цілей, свого роду механізм взаємин між суверенними державами, заснований на взаємному обміні дипломатичними представниками, що утілюють суверенітет своєї держави. За визначенням професора В. Попова, “дипломатія – це наука міжнародних відносин і мистецтво ведення переговорів керівниками держав, урядів і спеціальних органів зовнішніх зносин – міністерствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, участь дипломатів у визначенні курсу зовнішньої політики країни та її просування в життя мирними засобами. Головна її мета та завдання – захист інтересів держави та її громадян” [6, с. 16].

Працівник дипломатичної служби – це не просто громадянин України, який свідомо вступив на службу до структур зовнішньополітичного відомства, а висококваліфікований фахівець, який сумлінно виконує службові обов'язки в порядку, встановленому державним законом за рахунок державного бюджету. Це державна людина, що представляє та захищає державні інтереси, виступаючи від імені та за дорученням держави у вирішенні питань, що відносяться до його компетенції.

Головна якість сучасного дипломата – сумлінність і професіоналізм на службі державі, українському суспільству. Дипломатична служба як явище є особливою формою професійної діяльності, націленою на захист інтересів, забезпечення безпеки суспільства та держави на міжнародній арені; дотримання та захист законних прав і свобод громадян за кордоном; забезпечення безпосередньої участі громадян у справах держави, і головне – владою та цілеспрямованістю, тобто спрямованістю на реалізацію

владних повноважень, політичних і соціальних завдань держави (інформаційно-аналітичним, організаційно управлінськими, фінансово-господарським та іншим сприянням) реалізації функцій державно-політичного управління, створення сприятливих умов для безпечного та гідного життя кожної людини.

Україна націлена на створення такої системи державної служби, яка орієнтована на залучення, заохочення та утримання кращих службовців та дозволяє своєчасно позбавлятися від професійно слабких та непридатних. Їх кар'єра, звання, класи та ранги знаходяться у прямій залежності від особистих досягнень, професійно-ділових якостей та ефективності роботи, які не залежать від статі, раси, національності, походження, майнового положення, місця проживання, релігійних і політичних орієнтацій.

Головне – наявність спеціальних знань, умінь та навичок; професійна підготовленість до виконання посадових обов'язків; відповідальне відношення до справи; високий рівень духовно-моральної культури. Для дипломатичної служби обов'язково необхідний широкий політичний кругозір, знання іноземних мов, спостережливість та вміння розпізнати істину [4, с. 67].

Для порівняння розглянемо основні чинники державної служби. Глибинний соціально-політичний сенс державної служби відображає її принципи. У принципах реалізуються результативні положення та ідеї, за допомогою яких будуються та регулюються найбільш стійкі та істотні політичні, правові та організаційноуправлінські, соціально-економічні та духовно-моральні зв'язки та відносини системи професійного забезпечення функціонування органів влади та державного управління.

Принципи носять загальнообов'язковий характер, визначають статус і тенденції розвитку державної служби, основні функції апарату, зміст, форми та методи, вектор розвитку внутрішньоапаратних відносин. Принципи витікають із основних постулатів демократичної, соціальної,

правової держави, тобто держави, побудованій на основі визнання політичного різноманіття та багатопартійності, що існують для народу та в інтересах кожної людини.

Така держава повинна мати міцний, стійкий і високопрофесійний апарат. Без такого апарату важко розраховувати на ефективне та правове управління громадськими справами. У Законі України “Про державну службу” визначено, що державна служба ґрунтується на таких основних принципах: служіння народу України; демократизму і законності; гуманізму і соціальної справедливості; пріоритету прав людини та громадянина; професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі; персональної відповідальності за виконання службових обов'язків і дисципліни; дотримання прав і законних інтересів органів місцевого та регіонального самоврядування; дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян [2].

Головне – особиста гідність, наявність відповідної освіти, професійних та моральних якостей. Звідси – рівні умови оплати праці при заміщенні посад та рівні умови проходження служби, незалежно від статі, раси, національності, походження, майнового або посадового становища, місця проживання, ставлення до релігії, політичних переконань; позапартійність державної служби. У державних органах не утворюються структури політичних партій і рухів.

Державні службовці у своїй діяльності керуються законодавством та не пов'язані при виконанні посадових обов'язків рішеннями партій, політичних рухів та інших громадських об'єднань і структур. Принципи організаційно-функціонального характеру такі: – професіоналізм і компетентність службовців; – стабільність державної служби; – доступність службової інформації; – взаємодія з громадськими об'єднаннями та громадянами; – захищеність службовців від неправомірного втручання в їх професійну службову діяльність.

РОЗДІЛ II. ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ДЕРЖАВ, ЇХ ФУНКЦІЇ

2.1.Юридичні підстави встановлення дипломатичних відносин

Дипломатичні відносини є складовою частиною зовнішньої політики будь-якої держави і здійснюються за допомогою спеціально створених для цього державних органів. Однак не можна вважати дипломатичними відносинами певні міжнародні контакти, які здійснюються особами, що не входять до складу дипломатично-консульської служби, наприклад, журналістами, представниками торгових фірм, політичних організацій. Оскільки такі міжнародні контакти не мають офіційного характеру, вони, відповідно, не тягнуть за собою настання міжнародно-правових наслідків, тобто певних прав і обов'язків для держав. Таким чином, для виникнення дипломатичних відносин між суб'єктами міжнародного права потрібні певні передумови, а саме: наявність юридичних і фактичних передумов.

Виникнення будь-якої нової держави, згідно з принципами міжнародного права, означає її входження у міжнародне співтовариство як рівноправного суб'єкта. А тому з самого початку така держава в повному обсязі наділена міжнародною правоздатністю, зокрема, правом вступати у дипломатичні зносини з іншими суб'єктами міжнародного права.

Оскільки дипломатичні зносини являють собою двосторонній процес, то відповідною важливою умовою є бажання інших держав їх підтримувати. У цьому випадку значущою передумовою виступає взаємна згода.

Міжнародно-правова процедура встановлення дипломатичних зносин охоплює декілька взаємозв'язаних стадій, що включають дипломатичне визнання, обмін дипломатичними представництвами або підтримання дипломатичних контактів іншими методами.

Перша проблема, з якою стикаються новоутворені держави, — дипломатичне визнання їх з боку інших держав. У період розпаду колоніальних імперій та виникнення значної кількості незалежних держав у Африці, Азії та Латинській Америці питання міжнародного визнання мали особливе значення.

Базовими при цьому були норми міжнародного права, закріплені в Статуті ООН, у Декларації про надання незалежності для колоніальних держав і народів, а також у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються державних відносин і співробітництва між державами згідно зі Статутом ООН.

Питання визнання неоднозначно розв'язувалося в період "холодної війни", при цьому кожна зі сторін такого протистояння відстоювала теорію по-своєму. Певний внесок у процес вироблення демократичних принципів визнання зробили також країни, що розвиваються.

Відповідно до норм міжнародного права існує дві форми визнання держав: *de jure* (юридичне визнання) і *de facto* (фактичне визнання).

Дипломатичне визнання — визнання як повноправного суб'єкта міжнародного і, зокрема, дипломатичного права. Воно стосується або нових держав, або урядів, що прийшли до влади неконституційним шляхом. У такому випадку подібний акт означає визнання за цим урядом права представляти відповідну державу на міжнародній арені.

Наслідками такого визнання є встановлення дипломатичних та інших відносин, обмін дипломатичними представництвами, участь у дипломатичних переговорах, прийняття в члени ООН та інші міжнародні організації.

За формою надання дипломатичне визнання може бути явно виражене або мовчазне.

Явно виражене дипломатичне визнання настає лише тоді, коли є формальна заява іншої держави у вигляді декларації, декрету,

дипломатичної ноти, офіційного комюніке, договору або коли воно доводиться до відома іншої сторони будь-яким іншим способом. Дипломатичне визнання найчастіше оформляється у вигляді офіційної заяви глави держави, яка здійснює визнання, чи глави уряду. Інколи таке визнання може бути від імені колективного органу.

Мовчазне дипломатичне визнання настає, коли вчиняється певний акт, який можливий лише за умови визнання. Серед методів такого визнання найчастіше трапляється встановлення дипломатичних відносин. Визнання уряду таким чином вважається тоді, коли іноземне дипломатичне представництво знову повертається до нормальних відносин з Міністерством закордонних справ країни перебування. Але той факт, що посольство не закрито, зовсім не означає визнання, якщо припинені будь-які офіційні контакти.

Для прийому нової держави як члена міжнародної організації не потрібно її визнання всіма державами-членами, оскільки останнє відбувається переважно на двосторонньому рівні.

Відповідно до існуючої міжнародної практики, дипломатичні відносини між державами можуть бути встановлені переважно у формі взаємного визнання *de jure*. Від цього принципу відхилення траплялись дуже рідко. Зокрема, у 1949 р. представник Ізраїлю у Великобританії був скерований у ранзі посла. Поряд із врученням вірчих грамот Великобританія не кваліфікувала цей факт як визнання Ізраїлю *de jure*, а лише *de facto*. Аналогічною була позиція США у 1919 р. стосовно Фінляндії.

Визнання *de facto* має неповний характер. Основний зміст цієї форми визнання полягає в тому, що, не маючи змоги заперечувати факт існування держави, уряд іншої держави не встановлює з нею дипломатичні відносини. Але при цьому він вступає з нею у ділові контакти (наприклад, торговельні чи культурні).

Рішення про встановлення дипломатичних відносин може бути прийнято одночасно з повним визнанням, але деколи це відбувається дещо пізніше, наприклад, під час переговорів між двома зацікавленими сторонами.

Інколи переговори щодо встановлення дипломатичних відносин проводяться урядовою делегацією, яка бере участь у святкуванні дня проголошення незалежності в цій країні, або одним із дипломатичних представництв за кордоном. При проведенні таких переговорів сторони домовляються про факт встановлення дипломатичних відносин, рівень дипломатичних представництв, якими вони будуть представлені, а також про строк набуття чинності досягнутої угоди.

Документами, які підтверджують факт встановлення дипломатичних відносин, можуть бути двостороння угода ідентичні ноти, якими обмінюються представники сторін, що вели переговори.

Ст. 2 Віденської конвенції зазначає, що "встановлення дипломатичних відносин між державами та заснування постійних дипломатичних представництв здійснюється за взаємною згодою". Таким чином, Конвенція виходить зі "згоди", тобто обопільної волі двох держав, але не передбачає при цьому форму такої згоди. Це означає, що ця згода може бути виражена як письмово, так і усно.

У міжнародному праві існує правило, яке позначається латинським терміном *jus legationis*. Воно означає фундаментальне право кожної держави скеровувати дипломатичних представників у інші держави і, відповідно, також приймати їх у себе. Отже, право дипломатичних представництв може бути як у активній, так і в пасивній формі. З цього права випливають і обов'язки держав.

Водночас треба зазначити, що жодна держава не змушена відряджати чи приймати постійні дипломатичні представництва, проте вона також не має права відмовити у прийнятті дипломатичних

представників. Більше того, вона не може наполягати на тому, щоб інша країна відмовилась від встановлення дипломатичних відносин із будь-якою іншою державою.

З огляду на це, історія дипломатичних відносин фіксує випадки грубого порушення норм дипломатичного права в період існування двох протилежних соціально-економічних систем. Це стосувалося Куби та інших держав, коли порушувалось їх активне та пасивне право на дипломатичні представництва.

Варто зазначити, що хоч право на встановлення дипломатичних відносин чітко не регламентоване у Віденській конвенції, тим не менш, воно прямо чи опосередковано впливає з функції міжнародного права, положень Статуту ООН, а також преамбули Віденської конвенції, в якій зазначено важливість підтримання розвитку "дружніх відносин між державами в суспільному ладі".

Це означає, що держави вперше за всю історію існування дипломатичного, звичаєвого та кодифікаційного, загального чи регіонального права погодились із новою функцією дипломатичних представництв, яка полягає в обов'язку останніх сприяти заохоченню "дружніх відносин між акредитуючою державою і державою перебування". Державам не вигідно відмовлятися від представництва в інших державах, оскільки така відмова ускладнює захист своїх інтересів на офіційному рівні, а також законні інтереси громадян.

Взаємна згода обох держав впливає із принципу суверенної рівності держав і враховує досвід минулого, коли високорозвинуті держави примушували інших держав допускати на свою територію іноземні представництва.

У XIX ст. Китай і Японія довгий час заперечували проти допуску іноземних дипломатичних місій і контакту з ними як з простими іноземцями. У результаті неодноразового застосування збройної сили

проти Китайської імперії, аж до захоплення Пекіна, у 1860 р. західні держави нав'язали Китаю конвенцію, згідно з якою вони забезпечили собі право відкривати в цьому місті постійні дипломатичні представництва. Однак китайський імператор відмовлявся приймати іноземних представників особисто. Тоді Англія, Франція, США та інші держави вчинили колективний демарш, щоб отримати аудієнцію (1873 р.). Така ж ситуація повторилася у 1891 р., коли деякі західні держави хотіли отримати аудієнцію для дипломатичного корпусу. Китайський уряд і після 1860 р. довгий час продовжував утримуватися від відрядження своїх постійних дипломатичних місій в інші Держави.

У дипломатичній практиці відомі також випадки, коли держави домовляються про обмін дипломатичними представництвами не у вигляді посольств чи місій, а в іншій формі. Так, до січня 1979 р. Китай і США мали одночасно у Вашингтоні та Пекіні т. зв. групи зв'язку. Це свідчило про неповноцінність відносин між цими державами внаслідок того, що Сполучені Штати зберігали дипломатичні відносини з гомінданівською владою на Тайвані й мали там посольство.

Отже, домовленість держав про встановлення дипломатичних відносин та обміну дипломатичними представництвами є необхідною основою для досягнення додаткових угодз метою регулювання таких питань, як призначення окремих категорій персоналу представництв, надання їм привілеїв та імунітетів, передбачених Віденською конвенцією 1961 р.

2.2. Порядок призначення глави та членів дипломатичного представництва

Одне з головних питань, що виникає після домовленості між сторонами про встановлення дипломатичних відносин на певному рівні, — це призначення глави дипломатичного представництва.

Відомий французький юрист К. Кольяр підкреслював, що дипломатичний представник — це посередник, представник і спостерігач водночас. Як посередник він доводить до відома іноземного уряду ноти та повідомлення свого уряду, і навпаки. Оскільки главі держави надто важко і практично неможливо здійснювати контакти з цих міжнародних питань, такі функції йому допомагає виконувати дипломатичний представник.

Представницький характер означає таку його якість, згідно з якою дипломатичний представник визнається таким, що представляє свою державу і вчиняє певні дії від її імені. Він наділений необхідними повноваженнями вступати в офіційні відносини з владою держави перебування. Отримавши акредитацію, дипломатичний представник уже не повинен кожного раз пред'являти свої формальні повноваження для підтвердження своїх дій. Третя його ознака реалізується через телеграми, депеші, доповідні записки, в яких він інформує своєМЗС про всі події політичного, економічного і соціального життя країни, в якій він акредитований.

В історії дипломатії склались різні класи глав дипломатичних представництв, які мали відповідно неоднакові представницькі функції.

За Віденським регламентом 1815 р. виділяють три класи дипломатичних представництв, причому лише представники першого класу (посли і нунції) вважалися "представниками своїх володарів", тобто монархів і Папи Римського. Оскільки право призначати послів визнавалося лише за великими державами, решта держав і навіть монархії, а також держави з республіканською формою правління могли бути акредитовані

лише на рівні посланника (другий клас). Повірені у справах (третій клас) були уповноважені при міністрах закордонних справ і, відповідно, забезпечували представництво на нижчому рівні.

Передбачений Аахенським протоколом 1918 р. проміжний (між другим і третім класами) клас міністрів-резидентів, які також акредитувалися при главах держав, на початку XX ст. фактично перестав існувати.

Сьогодні Віденською конвенцією 1961 р. передбачено три класи глав представництв:

- 1) клас послів і нунціїв, які акредитуються при главах держав, та інших глав представництв еквівалентного рангу;
- 2) клас посланників та інтернунціїв, які акредитуються при главах держав;
- 3) клас повірених у справах, які акредитуються при міністрах закордонних справ.

У Конвенції зазначається, що між главами представництв не може бути жодної різниці через їх приналежність до того чи іншого класу, інакше як щодо старшинства та етикету (п. 2 ст. 14).

Клас дипломатичного представника переважно збігається з його рангом, відповідно в дипломатичній практиці ці поняття взаємозамінюються.

Якщо пост глави представництва вакантний або якщо глава представництва не може виконувати свої функції, тимчасово виконуючим обов'язки глави представництва є тимчасово повірений у справах. При відкритті представництва він може очолювати його до прибуття посла або посланника на початку його діяльності. Повірений у справах виконує обов'язки представника на час його хвороби чи тимчасового від'їзду, а також у період між від'їздом попереднього і прибуттям нового.

У дипломатичній практиці прийнято, що тимчасово повірений у справах не повинен починати нові справи, він лише продовжує попередні згідно з вказівками глави представництва, якщо він тимчасово відсутній. В інших випадках він має підтримувати тісний контакт зі своїм Міністерством закордонних справ.

Порядок призначення дипломатичних представників регулюється нормами національного та міжнародного права. Призначення дипломатичного представника здійснюється главою держави й від його імені згідно з існуючою конституційною практикою держав.

Беручи до уваги привілейоване становище, яке посідають глави дипломатичних представництв в іноземній державі, надзвичайно важливо правильно визначити, з якого моменту починається здійснення ними своїх виняткових повноважень. Процедура призначення глави дипломатичного представництва називається акредитуванням і складається із декількох стадій:

1. Підбір кандидатури посла або посланника.
2. Запит агреману.
3. Видання акта внутрішнього права, яким оформляється призначення.
4. Одночасне (в обох столицях) офіційне повідомлення у пресі про призначення, яке відбулося.
5. Видача вірчих грамот.
6. Попередня зустріч із міністром закордонних справ країни перебування після прибуття посла або посланник і подання йому копії вірчих грамот.
7. Вручення під час офіційної церемонії вірчих грамот главі держави перебування.

Оскільки підбір кандидатури посла або посланника регламентується внутрішньодержавним правом, значний інтерес становить інститут агреману, який регламентується нормами міжнародного права.

Інститут агреману є виразником інтересів обох сторін — акредитуючої і приймаючої держави або міжнародної організації Ст. 4 Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. встановлює: "Акредитуюча держава повинна переконатися в тому, що держава перебування дала агреман на ту особу, яку вона має намір акредитувати як главу представництва в цій державі. Отже, держава може призначити главою дипломатичного представництва лише ту особу, яка прийнятна у приймаючій державі. Дозвіл приймаючою державою розглядається як підтвердження згоди щодо запропонованої особи".

Віденська конвенція закріпила вимогу про згоду, однак вона не містить правил щодо форми запиту згоди або форми дозволу згоди. Звідси можна зробити висновок, що форма запиту та дозволу згоди не має юридичного значення, вона може бути виражена як письмово, так і усно. При цьому таку згоду можна зажадати листом, адресованим Міністерству закордонних справ приймаючої держави, або без листа через голову місії, що займається від'їздом у державі відрядження.

Приймаюча держава має право дати згоду на власний розсуд або відмовити без зазначення причин. З цього приводу ще Гаванська конвенція 1928 р. про дипломатичних чиновників підтвердила правило, яке усталилось як міжнародний звичай, про те, що "жодна держава не може акредитувати своїх дипломатичних чиновників в інших державах без попередньої згоди останніх" (ст. 8). Віденська конвенція остаточно закріпила цю норму.

З огляду на це, в минулому деякі держави намагалися усувати причини відмови в агремані (США, Франція та Великобританія). Причиною для відмови в агремані можуть лише серйозні й об'єктивні

обставини, такі як негативне ставлення претендента до держави перебування, наявність компрометуючих матеріалів. Іноколи в дипломатичній практиці траплялися відмови в агремані жінкам або за расовими ознаками.

Треба зазначити, що теорія і дипломатична практика не виробили загальноприйнятих критеріїв відмови в агремані. Якщо узагальнити існуючу практику з цього питання, можна виділити дві групи критеріїв:

— перша група стосується особи кандидата, його минулого і ставлення до приймаючої держави;

— друга група впливає з існуючих відносин між державами й не стосується особи кандидата на посаду глави дипломатичного представництва.

У минулому Великобританія, виступаючи з позиції великої держави, призначала послів без попереднього отримання агреману від приймаючої держави. Ця негативна практика зрештою призвела до певних наслідків. Зокрема, російський цар Микола I не дав згоди на прийом британського посла у 1832 р., позаяк він був призначений без попереднього запиту агреману. А тому Великобританія, демонструючи своє явне невдоволення, не заповнювала цю вакансію аж до 1835 р., мотивуючи це тим, що її уряд має "виняткове право" вибирати своїх дипломатичних представників при дворах.

Запит агреману та його отримання здійснюється через дипломатичні канали, через МЗС та посольства держав-контрагентів. Якщо отримано негативну відповідь або не отримано взагалі, всю процедуру проводять заново доти, доки не буде отримано згоди на нову кандидатуру. Лише тоді вчиняються відповідні дії, що впливають з факту вибору кандидатури на посаду глави представництва. Зазвичай, позитивному розв'язанні питання, відповідь надходить упродовж місяця.

Враховуючи конкретні обставини, акредитуюча держава може акредитувати главу представництва або призначити будь-якого члена дипломатичного персоналу в одну або декілька держав, якщо при цьому немає заперечень з боку будь-якої із держав перебування. Якщо держава акредитує главу представництва в одній або декількох інших державах, то вона може заснувати дипломатичні представництва, які очолюватимуть тимчасово повірені у справах у кожній державі, де глава представництва не має постійного місця перебування.

У цьому випадку таке дипломатичне представництво називається місією. У 2000 р. Україна мала дипломатичні місії в Нідерландах і Данії, які входили відповідно до Посольств України в Бельгії та Швеції. Згідно зі ст. 5 Віденської конвенції про дипломатичні зносини, глава представництва або будь-який член дипломатичного персоналу представництва може діяти як представник акредитуючої держави при будь-якій міжнародній організації.

Дипломатична практика, яка існує сьогодні, вимагає повного збереження у таємниці факту запиту агреману. Такий порядок зумовлений тим, що розголошення відомостей про факт запиту агреману і, особливо, при відмові в наданні агреману, може призвести до певних негативних наслідків, а інколи навіть ускладнити відносини між двома державами. Треба зазначити, що відмова у наданні агреману стосується лише особи дипломатичного агента і в жодному разі не стосується підтвердження або перегляду досягнутої угоди між державами про встановлення дипломатичних відносин.

2.3. Персонал дипломатичного представництва.

Віденська конвенція про дипломатичні відносини поділяє співробітників дипломатичних представництв залежно від функцій, які вони виконують, на три категорії: дипломатичний, адміністративно-технічний і обслуговуючий персонал (ст. 1).

До дипломатичного персоналу належать особи, які мають дипломатичний ранг. Віденська конвенція називає їх дипломатичними агентами. Вони виконують функції політичного і дипломатичного характеру, тобто здійснюють безпосередні зносини з органами іноземної держави та особами, які є в складі дипломатичного корпусу.

Незалежно від кількісного складу персоналу дипломатичного представництва існує перелік питань, яким глава представництва приділяє особисту увагу:

- розробка дипломатичної політики;
- доведення до уряду держави перебування думки свого уряду з найважливіших питань, що стосуються загальних інтересів і загальної політики;
- доповідь своєму міністерству про події політичного та економічного характеру, незалежно від того, чи вони мають безпосереднє (наприклад, питання податкової чи бюджетної політики, зміни в уряді), чи опосередковане значення в дипломатичній роботі (наприклад, зміни і тенденції в соціально-економічних умовах), і про коментарі третіх сторін (статті з газет, думки дипломатів);
- обізнаність у сфері впливових людей і джерел національної влади у державі, в якій він є главою представництва;
- офіційна та особиста поведінка, що має зміцнювати репутацію держави, яку він представляє.

У своїй діяльності посол (посланник) опирається на членів дипломатичного персоналу. За своїм правовим статусом вони, як і глава представництва, наділені повноваженнями щодо здійснення офіційних зносин від імені своєї держави з іноземними державами і мають для цього потрібну спеціальну підготовку. Згідно з п. "d" ст. 1 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р., "членами дипломатичного персоналу" є члени персоналу представництва, які мають дипломатичний ранг. Він присвоюється відповідно до існуючих у кожній державі законів і правил стосовно порядку проходження дипломатичної служби.

Дипломатичний працівник, якому присвоєно дипломатичний ранг, перебуває у ньому довічно і може бути позбавлений дипломатичного рангу лише за вироком суду.

Дипломатичні ранги Надзвичайного і Повноважного Посла, Надзвичайного і Повноважного Посланника першого класу, Надзвичайного і Повноважного Посланника другого класу присвоює Президент України за поданням міністра закордонних справ України. Інші дипломатичні ранги присвоює МЗС України на підставі рекомендацій атестаційної комісії Міністерства закордонних справ України. Їм видається відповідна грамота, що засвідчує їх статус, за підписом Президента. За цією категорією осіб зберігається право на користування дипломатичним паспортом довічно.

Працівників дипломатичної служби можуть відправляти у довготермінове відрядження з урахуванням їх професійної підготовки та спеціалізації. Після завершення попереднього довготермінового відрядження їх відправляють у наступне довготермінове відрядження не раніше ніж через півтора року. Довготермінове відрядження дипломатичних працівників триває, зазвичай, до чотирьох років у державах з нормальними кліматичними умовами та стабільною

політичною ситуацією і до трьох років у державах з важкими кліматичними умовами або складною політичною ситуацією.

У сучасній літературі з міжнародного права розрізняють поняття дипломатичного корпусу в широкому і вузькому розумінні цього слова. У вузькому розумінні, дипломатичний корпус — це сукупність глав іноземних дипломатичних представництв, які акредитовані у країні перебування.

У широкому розумінні слова, крім глав дипломатичних представництв, у дипломатичний корпус входять усі дипломатичні працівники дипломатичних представництв, а саме: радники-посланники, радники, перші, другі, треті секретарі й аташе посольств та місій; торгові представники та їх заступники; військові, військово-морські й військово-повітряні аташе, помічники цих аташе; спеціальні радники і спеціальні аташе (економічні, торговельні, фінансові тощо).

Крім цього, до дипломатичного корпусу прийнято зараховувати також членів сімей дипломатичних агентів — їх дружин та неповнолітніх дітей. У деяких випадках до категорії включають дорослих, наприклад, незаміжніх дочок або престарілих батьків дипломата, яким видають дипломатичні картки й включають їх до списків членів дипломатичного корпусу.

Дипломатичний корпус виступає як певна єдність під час різних державних урочистостей (інавгурація, відзначення національного свята держави перебування тощо). Водночас дуже рідко дипломатичний корпус виступає як цілісність з приводу порушення його міжнародного статусу (привілеїв та імунітетів), наприклад, із протестом щодо політичної чи правової ситуації у державі. Така дія, навіть якщо для цього є певні об'єктивні підстави, може розцінюватись як втручання у внутрішні справи держави перебування.

Треба зазначити, що в історії дипломатичної практики були випадки, коли дипломатичний корпус присвоював собі право колективно виступати проти уряду країни перебування. Такі дії дипломатичного корпусу мали в своїй основі практику політично й економічно сильних держав стосовно молодих держав, держав, які визволилися від колоніальної залежності, тих, які лише ставали на шлях самостійного розвитку. Колективні виступи дипломатичного корпусу проти уряду країни перебування вважаються неправомірними за нормами міжнародного права ще й тому, що кожна суверенна держава будує свої відносини з іншими державами з урахуванням не лише своєї внутрішньої і зовнішньої політики, але й політики, що проводиться з урахуванням принципу взаємності.

Дипломатичний корпус очолює дуайен (doyen, decanus, dean). Ним, відповідно до існуючої традиції, стає переважно старший по класу і перший за часом свого перебування у приймаючій державі глава одного із акредитованих у ній дипломатичних представництв. У виняткових випадках у деяких католицьких країнах дуайеном дипломатичного корпусу є папський нунцій, який незалежно від дати початку своєї місії завжди посідає перше місце у плані старшинства.

Переважна більшість функцій дуайена має протокольний характер. Він представляє дипломатичний корпус як певну єдність у відносинах з вищими органами приймаючої держави, як *primus inter pares* (перший серед рівних), а не глава самодіяльної організації. А тому, перш ніж звернутись до компетентних органів держави перебування, дуайен тематичного корпусу має попередньо узгодити позицію дипломатичних представництв з цього приводу. Однаковою мірою, якщо питання стосується конкретного члена тематичного корпусу, він також повинен мати попередню згоду на це.

Дипломатичні представники країн, що не мають відносин з країною, яку представляє дуайен, з питань, що входять у його компетенцію,

підтримують зв'язок з наступним по старшинству після дуайєна главою дипломатичного представництва.

ВИСНОВКИ

Функціонування та розвиток будь-якої держави як суб'єкта міжнародного права і міжнародних відносин не може відбуватись без зовнішніх зв'язків з іншими суб'єктами міжнародного права. Це об'єктивна необхідність існуючого суспільного розвитку. А тому наявність зовнішніх зв'язків вимагає відповідної організації апарату для забезпечення цих зв'язків та їх регулювання за допомогою норм міжнародного права. Таким чином, дипломатія і дипломатичне право є невід'ємною складовою забезпечення рівноправних відносин між суб'єктами сучасного міжнародного права.

Отже, відображаючи процеси, які характеризують сьогоdnішній стан міжнародних відносин, дипломатичне право чинить на них зворотний, регулятивний вплив. Цей вплив здійснюється через нормативне регулювання поведінки суб'єктів міжнародного права. Існуючі принципи і норми дипломатичного права визначають права й обов'язки держав та інших суб'єктів міжнародного права.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Белогубова О.А. Дипломатическое и консульское право [Текст] : учеб.-метод. пособие / О. А. Белогубова, Е. В. Мануилова, А. В. Трояновский ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.", Каф. междунар. права и междунар. отношений. - О. : Фенікс, 2011. - 214 с.
2. Биркович Т.І. Правове регулювання дипломатичної служби в Україні [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Биркович Тетяна Іванівна ; Гуманітарний ун-т "Запорізький ін-т держ. та муніципального управління". - Запоріжжя, 2007. - 187 арк.
3. Гринчак В.А. Дипломатичні засоби мирного врегулювання міжнародних суперечностей (міжнародно-правові аспекти) [Текст] : монографія / Гринчак Володимир Антонович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. - 187 с.
4. Гуменюк Б.І. Дипломатична служба: правове регулювання [Текст] : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Б. І. Гуменюк. - К. : Либідь, 2007. - 224 с.
5. Діловий та дипломатичний протокол [Текст] : конспект лекцій та метод. вказівки і завдання до практ. занять, самот. роботи студентів, тести з курсу для студентів галузі знань 1401 "Сфера обслуговування" спец. 8.14010101 "Готельно-ресторанна справа" / Укоопспілка, Львів. комерц. акад. ; [уклад. Шайда О. Є.]. - Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2014. - 159 с.
6. Дипломатичний корпус [Текст] : управління державного протоколу / Міністерство закордонних справ України. - К. : Видавничий дім "Амадей", 2002. - 228 с.
7. Лященко, Т. М. Правовий статус дипломатичних представництв [Текст] : монографія / Т. М. Лященко. - К. : ПП Баришев К.В., 2008. - 190 с.

8. Музика А.І. Правовий статус дипломатичного представництва: питання теорії та практики [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Музика Андрій Ігорович ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. - К., 2009. - 197 арк.
9. Плотникова О.В. Консульские отношения и консульское право [Текст] : учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. "Международные отношения" и "Международное право" / О. В. Плотникова. - М. : Издательская группа НОРМА- ИНФРА.М, 1999. - 201 с.
10. Право зовнішніх зносин [Текст] : дипломатичне права. Дипломатичне право міжнародних організацій. Право спеціальних комісій. Консульське право / упоряд. Ю. В. Алданов [та ін.]. - К. : Видавничий дім "Промені", 2003. - 784 с.
11. Резніченко В.І. Довідник-практикум офіційного, дипломатичного, ділового протоколу та етикету [Текст] / В. І. Резніченко, І. Л. Михно ; Київська міська держ. адміністрація. - К. : УНВЦ "Рідна мова", 2003. - 480 с.
12. Репецький В.М. Дипломатичне і консульське право [Текст] : підручник / В. М. Репецький ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Факультет міжнародних відносин. - 2-е вид., перероб. і доп. - К. : Знання, 2006. - 372 с.
13. Руденко Г. М. Основи дипломатичного протоколу [Текст] / Г. М. Руденко. - К. : Бліц- Інформ, 1996. - 184 с.
14. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет [Текст] : підручник / О. П. Сагайдак ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - 2-ге вид., випр. - К. : Знання, 2012. - 262 с.
15. Федчишин С.А. Дипломатичне представництво України за кордоном: сучасні проблеми організації та правового забезпечення [Текст] : монографія / С. А. Федчишин ; за заг. ред. д-ра юрид. наук,

- проф. Н. П. Матюхіної ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". - Х. : ФІНН, 2011. - 264 с.
16. Чугаєнко Ю.О. Дипломатичний і міжнародний діловий протокол та етикет [Текст] : навч. посіб. / Ю. О. Чугаєнко ; Нац. акад. упр. - К. : Нац. акад. упр., 2011. - 164 с.
 17. О. І. Лупандін. Дипломатичні представництва, місії та консульські установи українських урядів 1917—1920 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2004. — Т. 2 : Г — Д. — С. 389. — 518 с. : іл. — ISBN 966-00-0405-2.
 18. В. М. Матвієнко. Дипломатичне представництво // Енциклопедія сучасної України : у 30 т / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2020. — 10 000 прим. — ISBN 944-02-3354-X.
 19. Політичний словник. Редакція: В. К. Врублевський, В. М. Мазур, А. В. Мяловицький. Видання друге. Головна редакція УРЕ. Київ. 1976. стор. 131.
 20. П. О. Султанський. Дипломатичне представництво // Юридична енциклопедія: 2 том.— К., 1999.—С. 182.
 21. Офіційний вісник України: Щотижневий збірник актів законодавства № 14.— К.,1999.-С. 16.
 22. Сатоу З. Руководство по дипломатической практике.- М., 1947.-С.27.
 23. Руденко Г. М. Україна дипломатична.— К.,1999—С. 124.
 24. Гамідов С.А Вісник N 5 Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.Х, Міжнародні відносини. Економіка. Країзнавство. Туризм. 2016-с.176-177
 25. Міжнародне право: Основні галузі: Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідьб 2004 – 816 с.